

Եվա Սադոյան

*ՀՀ գլխավոր դատասիացի խորհրդական,
Երևանի պետական համալսարանի իրավագիտության ֆակուլտետի
քաղաքացիական իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ*

ՉԲՈՍԱՇՐՋԱՅԻՆ ՓԱԹԵԹՈՒՄ ՆԵՐԱՌՎՈՂ ՉԲՈՍԱՇՐՋԱՅԻՆ ԾԱՌԱՅՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԱՄԱՐ ՔԱՂԱՔԱԳԻԱԿԱՆ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅԱՆ ՍՈՒԲՅԵԿՏՐ²

Համառոտագիր

Հոդվածը նվիրված է սպառողների ճանապարհորդությունները կազմակերպելու պարտավորության շրջանակներում զբոսաշրջային փաթեթներում ներառված զբոսաշրջային ծառայությունների մատուցման համար քաղաքացիական պատասխանատվության պատշաճ սուբյեկտի որոշման հիմնախնդրին: Հոդվածը նպատակ ունի համաշխարհային պրակտիկայում գոյություն ունեցող զբոսաշրջային ծառայությունների համար պատասխանատվության սուբյեկտի հիմնական մոդելների, ինչպես նաև զբոսաշրջային փաթեթներ ձևավորելու նպատակով զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտների և զբոսաշրջային ծառայություններ մատուցողների միջև ծագող պայմանագրային հարաբերությունների առանձնահատկությունների վերլուծության հիման վրա առաջարկելու պատասխանատվության սուբյեկտի նախընտրելի մոդել:

Չբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտների և զբոսաշրջային ծառայություններ մատուցողների համագործակցության տարատեսակ եղանակների պայմաններում պատասխանատվության սուբյեկտի հարցում առկա հակասական պրակտիկան բացառելու նպատակով հոդվածում առաջարկվում է օրենսդրորեն ամրագրել զբոսաշրջային փաթեթում ընդգրկված ծառայությունների համար պատասխանատվության հստակ մոդել, ինչը թույլ կտա զբոսաշրջության ոլորտում պայմանագրային հարաբերությունները հետայսու ձևակերպել այդ մոդելը հիմք ընդունելով:

Մասնավորապես՝ նկատի ունենալով զբոսաշրջային օպերատորի կողմից զբոսաշրջային փաթեթ ձևավորելու և դրա շրջանակներում անձամբ կամ զբոսաշրջային գործակալի միջոցով կամ նրա հետ համատեղ սպառողի ճանապարհորդությունը կազմակերպելու պարտականություն ստանձնելու հանգամանքները՝ առաջարկվում է նախատեսել այդ փաթեթներում ներառված զբոսաշրջային ծառայությունների համար զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտների պատաս-

² Հոդվածը ներկայացվել է 13.05.2024 թ., գրախոսվել է 20.05.2024 թ.:

խանատվության մեխանիզմը՝ որպես սպառողների իրավունքների առավել արդյունավետ պաշտպանություն ապահովող և կողմերի պայմանագրային հարաբերությունների էությանն առավել համապատասխանող պատասխանատվության մոդել՝ բացառությամբ այն զբոսաշրջային ծառայությունների, որոնց համար օրենքով նախատեսված է ծառայությունը մատուցողի պատասխանատվությունը:

Հիմնաբառեր - զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտ, զբոսաշրջային ծառայություն մատուցող անձ, պատասխանատվության պատշաճ սուբյեկտ, հոգուտ երրորդ անձի կնքված պայմանագիր, ԵՄ դիրեկտիվ, զբոսաշրջային փաթեթ, սպառող, զբոսաշրջային փաթեթի ձևավորում:

Ներածություն

Գույքային պատասխանատվությունն ուղղված է քաղաքացիական բնականոն շրջանառությունն ապահովելուն³: Զբոսաշրջային ծառայությունների մատուցումը կազմակերպելու պարտավորությունը խախտելու դեպքում վրա հասնող քաղաքացիական պատասխանատվությունն այս առումով բացառություն չէ:

Թեև «Զբոսաշրջության մասին» ՀՀ նոր օրենքը⁴, հայրենական զբոսաշրջային օրենսդրությունը «Փաթեթային ճանապարհորդությունների և առնչվող ճանապարհորդական համաձայնությունների մասին» Եվրոպական խորհրդի և Խորհրդարանի 2015 թվականի նոյեմբերի 25-ի դիրեկտիվին⁵ մոտարկելու պարտավորության⁶ շրջանակներում նախատեսել է ԵՄ զբոսաշրջային օրենսդրությունից «փոխառնված» մի շարք կարգավորումներ, սակայն զբոսաշրջության ոլորտի պայմանագրային հարաբերություններում թերևս ամենակարևոր՝ զբոսաշրջային ծառայությունների մատուցումը կազմակերպելու պարտավորությունը խախտելու համար պատասխանատվության հարցը դարձյալ դուրս է մնացել օրենսդրական կարգավորման դաշտից, ինչն էական բացթողում է:

Զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտ(ներ)ի պատասխանատվության մասին կարելի է միայն ենթադրել Օրենքի 15-րդ հոդվածի 8-րդ մասից, ըստ որի՝

³ St'u Zavyaylova C., Проблемы гражданско-правового регулирования туристской деятельности в Российской Федерации, Монография, М., Проспект, 2016, էջ 38:

⁴ «Զբոսաշրջության մասին» ՀՀ օրենք, ՀՕ-4-Ն, ընդունվել է 22.12.2023 թ., ուժի մեջ է մտնելու՝ 01.09.2024 թ., սկզբնաղբյուրը՝ միասնական կայք 2024.01.9-2024.01.21, այսուհետ նաև՝ Օրենք:

⁵ Directive (EU) 2015/2302 of the European Parliament and of the Council of 25 November 2015 “On package travel and linked travel arrangements”, amending Regulation (EC) No 2006/2004 and Directive 2011/83/EU of the European Parliament and of the Council and repealing Council Directive 90/314/EEC, (այսուհետ նաև՝ Դիրեկտիվ կամ ԵՄ դիրեկտիվ):

⁶ Հայաստանի Հանրապետության և Եվրոպական Միության և Ատոմային էներգիայի եվրոպական համայնքի ու դրանց անդամ պետությունների միջև կնքված «Համապարփակ և ընդլայնված գործընկերության» համաձայնագրով Հայաստանի Հանրապետությունը ստանձնեց իր օրենսդրությունը, ի թիվս այլնի նաև եվրոպական երկրների զբոսաշրջային օրենսդրության իրավական հիմք հանդիսացող «Փաթեթային ճանապարհորդությունների և առնչվող ճանապարհորդական համաձայնությունների մասին» Եվրոպական խորհրդի և Խորհրդարանի 2015 թվականի նոյեմբերի 25-ի դիրեկտիվին մոտարկելու հանձնառություն:

երաշխիքով ապահովվում են սպառողների նկատմամբ զբոսաշրջային օպերատորի կամ արտագնա զբոսաշրջային գործակալի ստանձնած պարտավորությունները:

Մինչդեռ, ինչպես ԵՄ դիրեկտիվի, այնպես էլ արդի զբոսաշրջային պրակտիկայի պահանջն է ներպետական օրենսդրությամբ նախատեսել զբոսաշրջային ծառայությունների մատուցման համար պատասխանատվության հստակ մեխանիզմ:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի⁷ 778-րդ հոդվածի համաձայն՝ ծառայությունների վճարովի մատուցման պարտավորությունում պատվիրատուի հետ պայմանագրային հարաբերությունների մեջ է մտնում կատարողը, որը, որպես կանոն, մատուցում է ծառայությունը: Չբոսաշրջային ծառայությունների մատուցումը կազմակերպելու պարտավորությունում թեև որպես կատարող հանդես է գալիս զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտը, որը և պատվիրատուի հետ մտնում է պայմանագրային հարաբերությունների մեջ, սակայն զբոսաշրջային ծառայությունները, որպես կանոն, վերջինիս կողմից անձամբ չեն մատուցվում և չեն էլ կարող մատուցվել, քանի որ դրա համար պահանջվում է գործունեության տվյալ տեսակով զբաղվելու թույլտվություն (լիցենզիա):

Միևնույն ժամանակ, պարտավորությունը խախտելու դեպքում ողջամտորեն առաջ է գալիս զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտ(ներ)ի՝ որպես պայմանագրի կողմի պատասխանատվության հարցը: Դա պայմանավորված է ոչ միայն նրանով, որ զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտները գործարարներ են, որոնք շուկայում հանդես են գալիս որպես պրոֆեսիոնալներ, այլև զբոսաշրջային ծառայությունների մատուցումը կազմակերպելու պարտավորության առանձնահատկություններով, մասնավորապես՝ նրանով, որ այդ ծառայությունն ունի համալիր բնույթ. թեև դրա շրջանակներում մատուցվում են տարատեսակ և տարբեր սուբյեկտների կողմից առաջարկվող ծառայություններ, բայց դրանք ի վերջո սպառողին են «հասցվում» հենց զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտների միջոցով:

Ինչպես հայտնի է, քաղաքացիական պատասխանատվություն կիրառելու հիմքը պարտապանի կողմից պարտավորության խախտումն է, որն արտահայտվում է պարտավորությունը չկատարելով կամ ոչ պատշաճ կերպով կատարելով⁸:

Իրավաբանական գրականության մեջ քննարկվող պարտավորության շրջանակներում որպես կատարողի կողմից թույլ տրվող խախտումներ մատնանշվում են պայմանագրի կատարման ժամկետները կամ այլ պայմանները խախտելը, ծառայությունների կամ դրանք մատուցողների վերաբերյալ ոչ հավաստի կամ ոչ լրիվ, կամ ոչ ժամանակին տեղեկություն տրամադրելը, թերություններ ունեցող ծառայություններ մատուցելը, այդ թվում՝ դրանց որակին և անվտանգությանը ներկայացող պահանջները խախտելը, զբոսաշրջային ծառայությունների թերու-

⁷ Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական օրենսգիրք, ՀՕ-239, ընդունվել է 05.05.1998 թ., ուժի մեջ մտել՝ 01.01.1999 թ., ՀՀԳՏ 1998.08.10/17(50): Այսուհետ նաև՝ Օրենսգիրք, ՀՀ քաղ. օր.:

⁸ Стѣи Гражданское право в 2 т-х, под ред. Б. Гонгалo, Том 2, 2-е изд., М., Статут 2017, էջ 58:

թյունների հետևանքով զբոսաշրջիկի անձին կամ գույքին վնաս պատճառելը, օրենսդրությամբ սպառողի համար սահմանված իրավունքների համեմատ վերջինիս իրավունքները ոտնահարող պայմաններ պայմանագրում նախատեսելը և այլն⁹:

Թվարկված, ինչպես նաև պրակտիկայում հանդիպող այլ խախտումների ուսումնասիրության արդյունքում կարելի է արձանագրել, որ դրանց մի մասը հենց զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտների ոչ իրավաչափ գործողությունների կամ անգործության արդյունք է, ինչպես օրինակ՝ ծառայությունների կամ դրանք մատուցողների վերաբերյալ ոչ հավաստի կամ ոչ լրիվ, կամ ոչ ժամանակին տեղեկություն կամ զբոսաշրջության հետ կապված խորհրդատվություն տրամադրելը, օրենսդրությամբ սպառողի համար սահմանված իրավունքների համեմատ վերջինիս իրավունքները ոտնահարող պայմաններ պայմանագրում նախատեսելը, պատվիրատուի պահանջներին չհամապատասխանող ամրագրումներ կատարելը, համապատասխան ծառայության արժեքը ծառայություն մատուցողին ժամանակին չփոխանցելը, իսկ մյուս մասը՝ անմիջականորեն զբոսաշրջային ծառայություններ մատուցողների, օրինակ՝ ծառայությունները թերություններով մատուցելը, այդ թվում՝ դրանց որակին և անվտանգությանը ներկայացվող պահանջների խախտումը, այդ թերությունների հետևանքով զբոսաշրջիկի անձին կամ գույքին վնաս պատճառելը:

Ակնհայտ է, որ անմիջականորեն զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտների հակաիրավական վարքագծի արդյունքում վրա հասնող պատասխանատվության սուբյեկտը հենց վերջիններս են: Ընդ որում, դատական պրակտիկայում բավականին մեծ թիվ են կազմում հենց այս խումբ իրավախախտումները¹⁰: Սակայն նույն հարցը միանշանակ չէ զբոսաշրջային փաթեթում, տուրերում ներառված կամ առանձին զբոսաշրջային ծառայություններ մատուցելու պարտավորությունը խախտելու դեպքում:

Զբոսաշրջային փաթեթում ներառված զբոսաշրջային ծառայությունների համար պատասխանատվության սուբյեկտի հիմնական մոդելները

Միջազգային պրակտիկայում, ըստ զբոսաշրջային ծառայությունների համար պատասխանատվության սուբյեկտի, առանձնացվում է պատասխանատվության երկու հիմնական մոդել: Այսպես, ԵՄ դիրեկտիվի, համապատասխանաբար՝ ԵՄ երկրների օրենսդրությունների համաձայն՝ զբոսաշրջային փաթեթում ներառված ծառայությունների համար պատասխանատվություն է

⁹ St'а Zавьялова С., նշված աշխատ., էջ 38:

¹⁰ Օրինակ՝ թիվ ԵԴ/18918/02/18 գործով հայցվոր-սպառողը վնասի հատուցման պահանջ էր ներկայացրել զբոսաշրջային գործակալության դեմ, քանի որ վերջինս իր պատվիրված օրերի քանակից 1 օր պակաս ժամկետով էր կատարել հյուրանոցային ծառայությունների ամրագրումը, ինչի արդյունքում հայցվորը ստիպված էր եղել իր միջոցների հաշվին լրացուցիչ սպահովել վերջին օրվա համար ամրագրումը (տե՛ս նշված գործով Երևան քաղաքի ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի 06.12.2018 թ. վճիռը):

կրում ճանապարհորդության կազմակերպիչը (զբոսաշրջային օպերատորը)՝ անկախ նրանից՝ դրանք մատուցվում են վերջինիս, թե այլ ծառայություններ մատուցողների կողմից (Դիրեկտիվ, հոդված 13):

Հատկանշական է, որ Դիրեկտիվը պատասխանատվությունը դիտարկում է լայն առումով՝ դրանում ընդգրկելով նաև զբոսաշրջային փաթեթում ներառված ծառայությունների թերությունների դեպքում «Սպառողների իրավունքների պաշտպանության մասին» օրենքով¹¹ (հոդված 27) նախատեսված՝ ծառայություն մատուցողի նկատմամբ կիրառվող ներգործության միջոցներին նույնական միջոցների կիրառությունը¹²: ԵՄ դիրեկտիվը թե՛ ծառայությունների թերությունների համար նախատեսված ներգործության միջոցների¹³, թե՛ պարտավորության խախտման համար վրա հասնող քաղաքացիական պատասխանատվության

¹¹ «Սպառողների իրավունքների պաշտպանության մասին» ՀՀ օրենք, ՀՕ-197, ընդունվել է 26.06.2001 թ., ուժի մեջ մտել՝ 01.01.2002 թ., ՀՀՊՏ 2001.08.02/25(157) Հոդ. 580:

¹² «Սպառողների իրավունքների պաշտպանության մասին» ՀՀ օրենքի 27-րդ հոդվածի համաձայն՝ մատուցված ծառայությունում թերությունների հայտնաբերման դեպքում սպառողն իր ընտրությամբ իրավունք ունի պահանջել մատուցված ծառայության թերությունների անհատույց վերացում, ծառայության գնի համապատասխան իջեցում, համանման նյութից նույն որակով մեկ այլ իրի անհատույց պատրաստում կամ կրկնական աշխատանքի կատարում (ծառայության մատուցման դեպքում այս իրավունքը կարող է իրացվել կրկնակի ծառայության մատուցում պահանջելով.- Ե. Մ.), մատուցված ծառայության թերությունների՝ իր ուժերով վերացման ծախսերի հատուցում: Սպառողն իրավունք ունի լուծելու ծառայության մատուցման պայմանագիրը և պահանջել վնասների լրիվ հատուցում, եթե նշված պայմանագրով սահմանված ժամկետում մատուցված ծառայության թերությունները կատարողը չի վերացրել: Սպառողը ծառայության մատուցման պայմանագիրը լուծելու և ծառայության թերությունների հետ կապված իրեն պատճառված վնասի լրիվ հատուցում պահանջելու իրավունք ունի նաև մատուցված ծառայության մեջ էական խախտումներ կամ պայմանագրի պայմաններից այլ էական շեղումներ հայտնաբերելու դեպքում:

Դիրեկտիվը, իր հերթին, զբոսաշրջիկին պարտավորեցնում է փաթեթում ներառված ցանկացած ծառայության թերության մասին անհապաղ հայտնել զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտին, իսկ վերջինիս պարտավորեցնում՝ վերացնել թերությունները՝ բացառությամբ այն դեպքերի, եթե դա անհնարին է կամ պահանջում է անհամաչափ ծախսեր՝ նկատի ունենալով ծառայության թերությունը վերացնելու համար անհրաժեշտ ծախսերը և զբոսաշրջային ծառայության արժեքը: Եթե զբոսաշրջային փաթեթում ներառված ծառայությունների հիմնական մասը չի կարող մատուցվել, զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտը պարտավոր է սպառողին առաջարկել ավելի բարձր կամ նույն որակի զբոսաշրջային փաթեթ: Եթե այդպիսի ծառայություններ առաջարկելն անհնար է, կամ սպառողը հրաժարվել է դրանցից, սպա նա իրավունք ունի պահանջելու գնի իջեցում և/կամ վնասների հատուցում: Եթե փաթեթում ներառված է սպառողի փոխադրման ծառայությունը, զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտը պարտավոր է սպառողին համարժեք տրանսպորտային միջոցով սպառողի վերադարձը, իսկ արտակարգ և անխուսափելի հանգամանքների հետևանքով դրա անհնարինության դեպքում՝ առնվազն երեք օրվա համար կրել սպառողների կեցության ծախսերը: Սպառողի կողմից սահմանված ողջամիտ ժամկետում թերությունները չվերացնելու դեպքում վնասը հատուցելու պարտականությունը դարձյալ կրում է զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտը (հոդված 13):

¹³ Ծառայության թերությունների համար կատարողի հանդեպ կիրառվող նշված սանկցիաները պայմանագրային պարտավորության բովանդակությունից բխող ներգործության միջոցներ են, որոնք թեև դասական իմաստով քաղաքացիաիրավական պատասխանատվության միջոցներ չեն, սակայն դրանց կիրառումը տրամաբանորեն փոխկապակցված է ծառայության թերությունների հետևանքով սպառողին պատճառված վնասի հատուցման, այսինքն՝ քաղաքացիական պատասխանատվության հետ:

սուբյեկտ է նախատեսել միայն զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտ(ներ)ին:

Արտասահմանյան իրավաբանական գրականության մեջ զբոսաշրջային ծառայությունների մատուցման համար ԵՄ դիրեկտիվով նախատեսված պատասխանատվության մեխանիզմն առանձնացվում է որպես զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտների և զբոսաշրջային ծառայություններ մատուցողների պատասխանատվության հարաբերակցության երկու հնարավոր տարբերակներից մեկը: Այսպես, օրինակ, Թ. Աթերթոնը նշում է, որ ԵՄ երկրներում զբոսաշրջային օպերատորը (գործակալը) հանդես է գալիս որպես պայմանագրային պրինցիպալ, որը ստանձնում է այլ ենթակատարողների կողմից ծառայությունների մատուցումն ապահովելու պարտականություն: Ուստի որպես պրինցիպալ, որը ստանձնել է ամբողջ ճանապարհորդության համար պատասխանատվություն՝ զբոսաշրջային օպերատորը/գործակալը կարող է փաստացի ծառայություն մատուցողի¹⁴ հետ համատեղ կամ առանձին պատասխանատվություն կրել զբոսաշրջիկի առջև¹⁵:

Պատասխանատվության երկրորդ մոդելն, այսպես կոչված, «ամերիկյան մոդելն» է, երբ զբոսաշրջային օպերատորը/գործակալը հանդես է գալիս որպես ծառայություն մատուցողի և/կամ ուղևորի գործակալ, ուստի քանի որ վերջինս ծառայություն մատուցողի և պատվիրատուի միջև կնքված պայմանագրի կողմ չէ, չի կրում դրանից բխող պատասխանատվություն¹⁶: ԱՄՆ գրեթե բոլոր նահանգներում զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտները համարվում են պրինցիպալներ, որոնք «վարձում են» անկախ ծառայություններ մատուցողների՝ իրենց պարտատերերին՝ զբոսաշրջիկներին, ծառայություններ մատուցելու համար, բայց որին նրանք չեն վերահսկում կամ ղեկավարում: Հենց վերահսկողության կամ ղեկավարման բացակայությունն էլ, սովորաբար, զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտներին ազատում է ծառայություն մատուցողների գործողությունների/անգործության համար պատասխանատվությունից¹⁷: Պատահական չէ, որ ամերիկյան հեղինակներն իրենք են արձանագրում, որ եվրոպական իրավունքը, ի տարբերություն ամերիկյան իրավունքի, ապահովում է զբոսաշրջային փաթեթների սպառողների առավել լայն պաշտպանություն¹⁸:

Այս հարցում տարբերվող մոտեցում է որդեգրել ՌԴ օրենսդիրը՝ սահմանե-

¹⁴ Թեև հեղինակն այս միտքն արտահայտում է փոխադրման ծառայության առնչությամբ, սակայն հաջորդիվ արված վերլուծությունները ցույց են տալիս, որ այն վերաբերելի է նաև զբոսաշրջային փաթեթում ներառված այլ ծառայություններին:

¹⁵ St' u Atherton T., Unlimited liability for air passengers: The position of carriers, passengers, travel agents and tour operators under the IATA passenger liability scheme//Journal of air law and commerce, Volume 63, Issue 2, 1997, էջ 418:

¹⁶ St' u Atherton T., նշված աշխատ., էջ 417:

¹⁷ St' u Anolik A., Travel law, 1999, American Bar association, https://www.jstor.org/stable/23783270?readnow=1&refreqid=excelsior%3Aac34d7cb37de8965c802acdb5f3ced05&seq=2#page_scan_tab_contents

¹⁸ St' u Frank Alleweldt, Klaus Tonner, Marc Mcdonald, Study on safety and liability issues relating to package travel, 2008, էջեր 22, 25:

լով, որ զբոսաշրջային օպերատորը զբոսաշրջիկի կամ այլ պատվիրատուի առջև պատասխանատու է զբոսաշրջային արդյունքում (փաթեթում.- *Ե.Ս.*) ներառված զբոսաշրջային ծառայություններ մատուցող անձանց գործողությունների (անգործության) համար, եթե ՌԴ Ֆեդերալ օրենքներով և այլ նորմատիվ իրավական ակտերով նախատեսված չէ, որ զբոսաշրջիկի կամ այլ պատվիրատուի առջև պատասխանատու է երրորդ անձը¹⁹: Նման բացառություն ՌԴ օդային օրենսգրքով նախատեսված է կանոնավոր ավիափոխադրումների համար, որոնց համար պատասխանատվության սուբյեկտը ավիափոխադրողն է:

Հարկ է նշել, որ իրավաբանական գրականության մեջ որպես զբոսաշրջային փաթեթում ներառված զբոսաշրջային ծառայությունների համար պատասխանատվության առավել արդարացված և արդյունավետ մեխանիզմ միանշանակ ընդունվում է եվրոպական մոդելը: Ընդ որում, ի պաշտպանություն այս մոդելի՝ ներկայացվում են տարբեր փաստարկներ: Այսպես, Ս. Չավյալովան նշում է, որ զբոսաշրջային փաթեթում ներառված զբոսաշրջային ծառայությունները հիմնականում մատուցվում են այլ սուբյեկտների կողմից, ինչն էապես բարձրացնում է սպառողների իրավունքների խախտման վտանգը և որպես հետևանք պահանջում է նախատեսել լրացուցիչ երաշխիքներ, այդ թվում՝ զբոսաշրջային օպերատորի (զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտի.- *Ե.Ս.*) պատասխանատվությունն ընդլայնելու միջոցով²⁰: Յա. Վովաչը զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտների պատասխանատվությունը պայմանավորում է նրանով, որ ծառայությունը մատուցող երրորդ անձն իրավաբանորեն չի փոխարինում ճանապարհորդությունը կազմակերպելու պարտականություն ունեցող զբոսաշրջային օպերատորին. վերջինս դուրս չի գալիս իրավահարաբերությունից և շարունակում է մնալ ընդհուպ մինչև պարտավորությունը դադարելը²¹: Մի շարք հեղինակներ պատասխանատվության այս մեխանիզմը պայմանավորում են զբոսաշրջային փաթեթում ներառված ծառայություններ մատուցողների՝ զբոսաշրջային օպերատորի կոնտրագենտը լինելու հանգամանքով²²:

¹⁹ Տե՛ս Федеральный закон “Об основах туристской деятельности в Российской Федерации” от 24.11.1996 г., N 132-ФЗ, հոդված 9:

²⁰ Տե՛ս Завьялова С., նշված աշխատ., էջ 39:

²¹ Տե՛ս Вольвач Я., Гражданско-правовые способы защиты прав и интересов туриста по туристскому договору//Туризм: Право и экономика, 2005, N 5, էջեր 9-14:

²² Տե՛ս, օրինակ, Багичев Е.А., Ответственность субъектов туристской деятельности//Пробелы в российском законодательстве, N 2, 2012, էջ 69; Carlos Torres, Javier Melgosa Arcos, Laurence Jegouzo and others, Collective commentary about new Package travel directive, ESHTe, 2020, էջեր 305-306; Отческий И., Защита прав потребителей в обязательствах по возмездному оказанию туристских услуг, М., “Юстицинформ”, 2017, էջ 82:

3. Չբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտների և զբոսաշրջային ծառայություններ մատուցողների համագործակցությունը՝ որպես զբոսաշրջային ծառայությունների համար պատասխանատվության սուբյեկտի որոշիչ գործոն

Չբոսաշրջային փաթեթում ներառված զբոսաշրջային ծառայությունների համար պատասխանատվության սուբյեկտի հարցը սերտորեն կապված է զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտների և զբոսաշրջային ծառայություններ մատուցողների իրավահարաբերությունների այն շղթայի հետ, որն առաջանում է այդ փաթեթները ձևավորելու և դրանց շրջանակներում սպառողների ճանապարհորդությունները կազմակերպելու նպատակով:

Չբոսաշրջային փաթեթներ ձևավորելիս զբոսաշրջային օպերատորները զբոսաշրջային ծառայություններ մատուցողների հետ համագործակցում են պայմանագրային տարբեր կառուցակարգերի²³ շրջանակներում:

Այսպես, օրինակ, զբոսաշրջային օպերատորների և հյուրանոցային տնտեսության օբյեկտների՝ պրակտիկայում լայն կիրառություն ունեցող համագործակցության եղանակներից մեկը հյուրանոցային համարների ամրագրման պայմանագիր կնքելն է²⁴:

Թեև այս պայմանագիրն ունի մի շարք տարատեսակներ (երաշխավորված ամրագրման կամ կոմիտմենտի պայմանագիր, չերաշխավորված ամրագրման կամ էլոտմենտի պայմանագիր, ամբողջական վճարի դիմաց տեղերի կոշտ գնման կամ անհետկանչելի ամրագրման պայմանագիր, ընթացիկ ամրագրման պայմանագիր²⁵)՝ յուրաքանչյուրին բնորոշ առանձնահատկություններով, բայցևայնպես, դրանց բոլորի բովանդակությունը հանգում է նրան, որ այդ պայմանագրերով հյուրանոցային տնտեսության օբյեկտը պարտավորվում է զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտի հետ նախապես համաձայնեցված կամ ընթացիկ հարցմամբ որոշվող պայմաններով հյուրանոցային ծառայություններ մատուցել իր կոնտրագենտի հաճախորդին՝ պայմանագրում նշված կամ չնշված զբոսաշրջիկ(ներ)ին, որն, իր հերթին, զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտի կողմից տրամադրված վաուչերը հյուրանոցին ներկայացնելու պահից ձեռք է բերում իր օգտին հյուրանոցային ծառայությունների մատուցում պահանջելու իրավունք²⁶:

²³ Չբոսաշրջային օպերատորի և ծառայություններ մատուցողների համագործակցությունն իրականացվում է գործակալման, հանձնարարության, կոմիսիայի, երաշխավորված ամրագրման կամ կոմիտմենտի պայմանագիր, չերաշխավորված ամրագրման կամ էլոտմենտի պայմանագիր, ամբողջական վճարի դիմաց տեղերի կոշտ գնման կամ անհետկանչելի ամրագրման պայմանագիր, ընթացիկ ամրագրման պայմանագիր, փոխադրողների հետ՝ նաև ֆրախտի, տրանսպորտային միջոցում տեղերի քվոտայի և պայմանագրերի տարատեսակ այլ մոդելների հիման վրա:

²⁴ Օրինակ՝ ԵՂ/8212/02/19 քաղաքացիական գործի շրջանակներում կողմերի իրավահարաբերությունները կառուցված էին հենց այդ պայմանագրային կառուցակարգի հիման վրա (տե՛ս նշված գործով Երևան քաղաքի ընդհանուր իրավասության առաջին աստիճանի դատարանի 25.10.2019 թ. վճիռը):

²⁵ Տե՛ս Правовое обеспечение туризма, под ред. Е. Писаревского, Москва, 2014, էջ 169:

²⁶ Տե՛ս Кусков А., Сирик Н., Правовое регулирование туристской деятельности, Учебное пособие, М., Кнорус, 2018, էջ 263:

Ինչպես կարելի է նկատել, այս պայմանագրերը հոգուտ երրորդ անձի կնքված պայմանագրեր են: Հյուրանոցային համարների ամրագրման պայմանագրերի նկատմամբ հոգուտ երրորդ անձի կնքվող պայմանագրային կառուցակարգի կիրառելիության մասին են վկայում նաև միջազգային փաստաթղթերը, մասնավորապես՝ «Չբոսաշրջային գործակալությունների ասոցիացիաների համաշխարհային ֆեդերացիայի անդամ զբոսաշրջային գործակալությունների և Միջազգային հյուրանոցային ասոցիացիայի անդամ հյուրանոցների հարաբերությունների օրենսգիրք»-ը և «Միջազգային հյուրանոցային կանոններ»-ը²⁷:

Այս համատեքստում հարկ ենք համարում անդրադառնալ հոգուտ երրորդ անձի կնքվող պայմանագրերի որոշ առանձնահատկությունների: Այսպես, ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 446-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ հոգուտ երրորդ անձի է համարվում այն պայմանագիրը, որում կողմերը սահմանել են, որ պարտապանը պարտավոր է պարտավորությունը կատարել ոչ թե հոգուտ պարտատիրոջ, այլ պայմանագրում նշված կամ չնշված երրորդ անձի, որն իրավունք ունի պարտապանից պահանջելու իր օգտին կատարելու պարտավորությունը:

Խոսելով երրորդ անձի կարգավիճակի մասին՝ պետք է նշել, որ թեև քաղաքացիական իրավունքի գիտության մեջ այս հարցում կան միանգամայն տարբեր տեսակետներ²⁸, այնուամենայնիվ, անվիճելի է, որ երրորդ անձի կողմից իր օգտին կնքված պայմանագրից բխող պարտավորության կատարման պահանջ ներկայացնելու պահից պարտապանը պարտավորությունը պատշաճ կատարելու պարտականություն է կրում հենց նրա առջև:

Միևնույն ժամանակ, երրորդ անձի հետ որոշակի իրավական կապի մեջ է հայտնվում նաև պարտատերը: Կախված պայմանագրային հարաբերություններից երրորդ անձի մասնակցության հանգամանքներից՝ վերջինս պահանջներ ներկայացնելու իրավունք կարող է ձեռք բերել ինչպես այն անձի դեմ, որը տվյալ պայմանագրով ձեռք է բերում իրավունքներ, այնպես էլ այն անձի դեմ, որը ձեռք

²⁷ St'u Code of practice on the relations between hoteliers and travel agencies of 03/07/1991, <https://www.wko.at/oe/tourismus-freizeitwirtschaft/reisebueros/kooperationsabkommen-engl.-ihrauftaa-code-of-practice.pdf>; "International hotel rules" of 02/11/1981: Նշված ակտերում թեպետ որպես հյուրանոցային ծառայություններ մատուցողների կոնտրագենտ մատնանշվում է զբոսաշրջային ընկերությունը, որը որպես պայմանագրի կողմ ստանձնում է նաև հյուրանոցային ծառայությունների դիմաց վճարելու պարտականություն, ինչպես նաև պարտավորության խախտման դեպքում ունի կրած փաստացի վնասների հատուցում պահանջելու իրավունք, սակայն հյուրանոցային ծառայություններից օգտվելու իրավունքը պատկանում է զբոսաշրջային ընկերության հաճախորդներին (հյուրին):

²⁸ Որոշ հեղինակներ գտնում են, որ երրորդ անձը պայմանագրի կողմ չէ, և անգամ պահանջի իրավունքից օգտվելու ցանկություն հայտնելու փաստի ուժով անգամ ձեռք չի բերում այդպիսի կարգավիճակ: Մյուսների կարծիքով երրորդ անձը պայմանագրի ինքնուրույն կողմ է: Երրորդների կարծիքով՝ նա հանդես է գալիս որպես «քվազի-պարտատեր», որն օժտված է միայն պահանջի իրավունքով: Այս մասին տե՛ս Чурилов А., Договор в пользу третьего лица: Вопросы доктрины// Актуальные проблемы экономики и права, 2016, N 4:

է բերում պարտականություններ²⁹: Փաստորեն, երրորդ անձը, չդասվելով կոնտրազենտների թվին, իրավաբանական նշանակություն ունեցող կապի մեջ կարող է հայտնվել ինչպես կոնտրազենտներից մեկի, այնպես էլ երկուսի հետ³⁰:

Այսպիսով, հյուրանոցային ծառայությունների մատուցման համար պատասխանատվության սուբյեկտի որոշման համար էական նշանակություն ունի այն, թե հյուրանոցային ծառայությունների մատուցման պարտավորությունը խախտելու դեպքում զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտը՝ որպես պարտատեր, սպառողի՝ երրորդ անձի առջև իր կոնտրազենտ հյուրանոցի (պարտապանի) կողմից թույլ տրված խախտումների համար կրո՞ւմ է արդյոք պատասխանատվություն, թե՞ ոչ:

Հարկ է նշել, որ հոգուտ երրորդ անձի կնքված պայմանագրերով պարտատիրոջ կողմից երրորդ անձի նկատմամբ որոշակի «հոգաձություն» ցուցաբերելու թեզը լայնորեն տարածված է արտասահմանյան իրավունքում: Օրինակ՝ գերմանական իրավունքում որպես հոգուտ երրորդ անձի կնքված պայմանագրի առանձին տեսակ՝ առանձնացվում են, այսպես կոչված, «երրորդ անձի նկատմամբ պաշտպանական ազդեցությամբ» (Vertrag mit Schutzwirkung zugunsten Dritter) պայմանագրերը, որոնց շրջանակներում երրորդ անձը չի մասնակցում պայմանագրի կնքմանը, ուղղակիորեն չի մասնակցում նաև դրա կատարմանը, սակայն պարտապանի կողմից պայմանագիրը չկատարելը կամ ոչ պատշաճ կատարելը կարող է վերջինիս համար առաջացնել անբարենպաստ հետևանքներ, հաճախ՝ նույն հետևանքները, ինչ պարտատիրոջ համար: Այդպիսով, երրորդ անձը պարտատիրոջ հանդեպ թեև չունի պայմանագրի կատարում պահանջելու իրավունք, բայց պարտապանի կողմից պայմանագիրը չկատարելու դեպքում իրավունք ունի պարտատիրոջից պահանջելու վնասների հատուցում³¹:

Այս տեսության հիման վրա Գերմանիայի Գերագույն դատարանը հաստատել է պարտատիրոջ կողմից երրորդ անձի նկատմամբ «հոգ տանելու» պարտականությունը (Sorgenpflichten)³²: Մասնավորապես, իր որոշումներից մեկում Դատարանն ընդգծել է երրորդ անձի «նակատագրի» համար պատասխանատվության անհրաժեշտությունն այն դեպքում, երբ խոսքը նույնական բովանդակությամբ զանգվածաբար կնքվող գործարքների մասին է: Ընդ որում՝ գերմանական իրավունքում մատնանշվում են երրորդ անձի նկատմամբ պաշտպանության այս մեխանիզմի կիրառման համար անհրաժեշտ պայմանները, որոնցից մեկն այն է, որ երրորդ անձն այնքան ներգրավված լինի պայմանագրային հարաբերությունների մեջ, որ պարտապանի կողմից պայմանագիրը չկա-

²⁹ St'u H. Saliko, E. Bezatliu, Third parties' rights in a contract and the effect of the contract// Global journal of politics and law research, Vol.6, No.3, pp.19-25, May 2018, էջ 7:

³⁰ St'u Брагинский М., Витрянский В., Договорное право, Книга первая, Изд. 3-е, М., Статут, 2001, էջ 201:

³¹ St'u Бибикова Е., Договор в пользу третьего лица в российском и европейском частном праве: сравнительно-правовой обзор// Вестник экономического правосудия Российской Федерации N 12/2017, էջ 114:

³² St'u Бибикова Е., նշված աշխատ., էջեր 117-120:

տարելը կամ ոչ պատշաճ կատարելը վերջինիս համար ունենա նույն ռիսկերը, ինչ պարտատիրոջ համար: Բացի այդ, անհրաժեշտ է, որ երրորդ անձը պարտատիրոջ հետ գտնվի այնպիսի հարաբերության մեջ, որ երրորդ անձի պաշտպանությունը միևնույն ժամանակ լինի պարտատիրոջ հոգաձույթյան առարկա, և, համապատասխանաբար, այդ շահը բխի պայմանագրից³³:

Ավստրիական մասնավոր իրավունքում նույնպես ընդունված է այն մոտեցումը, որ պայմանագրի կողմերը հոգաձույթուն և հեռատեսություն դրսևորելը՝ որպես պայմանագրային պարտականություն, կրում են ոչ միայն իրենց կոնտրագենտների, այլև երրորդ անձանց նկատմամբ, երբ նրանց շահերը փոխպայմանավորված են: Պարտատիրոջ և երրորդ անձանց միջև նման փոխադարձ վստահություն կարող է լինել այն դեպքում, երբ, օրինակ, պարտատերն ունի կոնկրետ երրորդ անձի պաշտպանության շահ կամ **պարտատերը երրորդ անձի նկատմամբ ունի պարտավորություն**, կամ կրում է երրորդ անձի նկատմամբ հսկողության կամ հոգաձույթյան պարտականություն³⁴:

Այսպիսով, հոգուտ երրորդ անձի կնքված պայմանագրերով պարտավորության կատարման նկատմամբ պարտատիրոջ վերահսկողությունը, համապատասխանաբար՝ պարտավորության խախտման դեպքում պատասխանատվություն կրելը արևմտյան պայմանագրային իրավունքում ընդունված կանոն է: Թերևս այս կանոնի դրսևորում է նաև ԵՄ դիրեկտիվով ամրագրված՝ զբոսաշրջային փայթեթների համար զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտների պատասխանատվության մեխանիզմը:

Սակայն գործնականում ինչպես հյուրանոցային տնտեսության օբյեկտների, այնպես էլ այլ զբոսաշրջային ծառայություններ մատուցողների և զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտների համագործակցությունը ոչ միշտ է իրականացվում հոգուտ երրորդ անձի կնքված պայմանագրային մոդելով: Հայրենական պրակտիկայի ուսումնասիրությունը վկայում է, որ հատկապես տեղական հյուրանոցների հետ զբոսաշրջային օպերատորները հիմնականում համագործակցում են գործակալության պայմանագրի հիման վրա:

Գործակալության պայմանագրով գործակալը իրավաբանական և այլ գործողություններ կարող է իրականացնել ինչպես իր, այնպես էլ պրինցիպալի անունից (Քաղ. օր., հոդված 806): Գործնականում առավել հաճախ հանդիպում են այսպես կոչված «հանձնարարության պայմանագրի մոդելով» գործակալության պայմանագրեր, որոնց շրջանակներում զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտները պարտավորվում են պրինցիպալի՝ հյուրանոցային տնտեսության օբյեկտի անունից և վերջինիս հաշվին սպառողների հետ կնքել հյուրանոցային ծառայությունների մատուցման պայմանագրեր, որոնցով, ըստ գործակալության պայմանագիրը կանոնակարգող քաղաքացիաիրավական նորմերի, իրավունքներ և

³³ Տե՛ս Бибикина Е., նշված աշխատ., նույն տեղում:

³⁴ Տե՛ս Бибикина Е., նշված աշխատ., էջ 124:

պարտականություններ, համապատասխանաբար՝ պայմանագրի խախտման համար պատասխանատվություն է կրում պրինցիպալը՝ հյուրանոցային տնտեսության օբյեկտը³⁵: Հազվադեպ հանդիպում են նաև «կոմիսիայի» մոդելով կնքված գործակալական պայմանագրեր, որոնք, որպես զբոսաշրջային փաթեթի շրջանակներում մատուցվող ծառայությունների համար պատասխանատու սուբյեկտ, նախատեսում են զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտին³⁶:

Բացի այդ, հաճախ զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտները ճանապարհորդություններ են կազմակերպում ոչ թե զբոսաշրջային օպերատորի հետ պայմանագրային հարաբերությունների մեջ գտնվող զբոսաշրջային ծառայություններ մատուցողների ծառայությունների հիման վրա ձևավորված/ձևավորվող զբոսաշրջային փաթեթների, այլ սպառողի նախընտրած զբոսաշրջային ծառայությունների համակցմամբ ձևավորվող փաթեթների հիման վրա, որոնք մատուցողների հետ զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտները պայմանագրային հարաբերությունների մեջ չեն գտնվում³⁷:

Պրակտիկայում վաղուց ի վեր կիրառվող այս մեխանիզմի իրավական ամրագրման անհրաժեշտությունը շեշտել է նաև ԵՄ արդարադատության դատարանը՝ արձանագրելով, որ փաթեթ պետք է համարվի ոչ միայն զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտի կողմից նախապես ձևավորված, այլև սպառողի պատվերով կամ ընտրությամբ համակցվող ծառայություններ³⁸:

ԵՄ Դատարանի այս դիրքորոշումը բխում էր այն իրողությունից, որ զբոսաշրջային ծառայությունները գործնականում համախմբվում են տարբեր եղանակներով: Ուստի, Դատարանն իրավացիորեն արձանագրեց, որ անհրաժեշտ է փաթեթ համարել զբոսաշրջային ծառայությունների այն բոլոր համալիրները, որոնք պարունակում են ճանապարհորդների կողմից սովորաբար փաթեթների հետ ասոցացվող հատկանիշները, հատկապես, եթե դրանք զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտի կողմից միավորվել են որպես միասնական զբոսաշրջային արդյունք, որի համար վերջինս ստանձնել է պատասխանատվություն: Ընդ որում, տարբերություն չկա՝ ծառայությունները համախմբվել են նախքան սպառողի հետ պայմանագիր կնքելը, թե վերջինիս ընտրության հիման վրա³⁹:

³⁵ Օրինակ՝ թիվ ԱԲԴ/0299/02/19, ԱՎԴ/0055/02/18, ԿԴ3/0162/02/19 քաղաքացիական գործերով կողմերի իրավահարաբերությունները ձևակերպված են եղել այդ եղանակով:

³⁶ Տե՛ս օրինակ՝ <http://www.armtt.info/docs/paymanagir-new.pdf> (հղումը հասանելի է 25.04.2024 թ. դրությամբ):

³⁷ Այդ դեպքում զբոսաշրջային օպերատորները, համապատասխան ծառայությունը ներառելով փաթեթում, սպառողից գանձում են մատուցվող ծառայության արժեքից բարձր գին՝ արժեքի տարբերությունն օգտագործելով որպես եկամուտ:

³⁸ Տե՛ս Judgment of the Court of Justice of European Union, 30 April 2002, Case C-400/00, <https://curia.europa.eu/juris/showPdf.jsf?text=&docid=47312&pageIndex=0&doclang=en&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=568521>.

³⁹ Տե՛ս Landini S., Travel and tourism contracts, Design of Sustainable Tourism System, “Antezza”, 2013, էջ 65:

Ջրոսաշրջիկի պատվերի հիման վրա զբոսաշրջային փաթեթներ ձևավորելու իրավական հնարավորություն նախատեսվել է նաև Օրենքով: Այսպես, Օրենքը զբոսաշրջային փաթեթը բնորոշում է որպես միևնույն այցելության ընթացքում առնվազն երկու տարբեր տեսակի զբոսաշրջային ծառայությունների համալիր, եթե զբոսաշրջային ծառայությունները համակցվում են *(ներառյալ զբոսաշրջիկի ընտրությամբ)* զբոսաշրջային գործունեության միևնույն սուբյեկտի կողմից նախքան զբոսաշրջային փաթեթի մեկ միասնական պայմանագիր կնքելը, *կամ առանձնացված պայմանագրեր կնքելու դեպքում այդ զբոսաշրջային ծառայությունները՝*

- ա. ձեռք են բերվում զբոսաշրջային գործունեության միևնույն սուբյեկտից և համակցվում են մինչև գործարքի վճարման համար համաձայնություն տալը կամ
- բ. առաջարկվում, իրացվում են, կամ դրանց դիմաց վճարումը կատարվում է պայմանագրի ամբողջական գնով, իսկ առանձնացված պայմանագրերի դեպքում՝ այդ պայմանագրերի հանրագումարով (ներառական գին), կամ
- գ. գովազդվում կամ իրացվում են «զբոսաշրջային փաթեթ» կամ նմանատիպ այլ եզրույթի կիրառմամբ կամ
- դ. զբոսաշրջիկի հետ պայմանագիր կնքելուց հետո համակցվում են զբոսաշրջիկի ընտրությամբ կամ
- ե. ձեռք են բերվում զբոսաշրջային գործունեության տարբեր սուբյեկտներից միմյանց հետ կապված առցանց ամրագրման ընթացակարգերով, երբ զբոսաշրջիկի հետ առաջին պայմանագիրը կնքած անձի կողմից զբոսաշրջիկի անձնական տվյալները, էլեկտրոնային փոստի հասցեն և վճարման պայմանները փոխանցվում են ծառայություններ մատուցող երրորդ անձանց, իսկ ծառայություններ մատուցող երրորդ անձանց հետ պայմանագրերը կնքվում են առաջին զբոսաշրջային ծառայության ամրագրման հաստատումից հետո՝ 24 ժամվա ընթացքում (հոդված 3, մաս 1, կետ 12):

Այսպիսով, զբոսաշրջային փաթեթի օրենսդրական հասկացությունից բխում է, որ փաթեթների ձևավորման ավանդական եղանակից բացի, որը ենթադրում է զբոսաշրջային օպերատորի կողմից փաթեթում ներառվող ծառայությունների ընտրություն և դրանք մատուցողների հետ պայմանագրային հարաբերությունների հաստատում, նախատեսվել է նաև փաթեթների ձևավորման նոր եղանակ, այն է՝ զբոսաշրջային ծառայություններ մատուցողների և սպառողի միջև առանձնացված պայմանագրեր կնքելու միջոցով զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտի կողմից համակցվող փաթեթներ, եթե միաժամանակ առկա է օրենքով նախատեսված պայմաններից առնվազն մեկը:

Սա նշանակում է, որ անգամ այն դեպքում, երբ սպառողն ինքն է դառնում ծառայություն մատուցողի հետ կնքվող պայմանագրի կողմ, զբոսաշրջային օպե-

րատորի կողմից նման ծառայությունները համակցելու դեպքում, եթե առկա է նաև Օրենքի 3-րդ հոդվածի 1-ին մասի 12-րդ կետի «ա-ե» պարբերություններով նախատեսված պայմաններից մեկը, կարելի է խոսել զբոսաշրջային փաթեթ ձևավորելու մասին: Միևնույն ժամանակ, զբոսաշրջային փաթեթների ձևավորման այս տարբերակի դեպքում նույնպես պարզ չէ՝ ով է սպառողին մատուցվող զբոսաշրջային ծառայությունների համար պատասխանատվության սուբյեկտը⁴⁰:

Կարծում ենք՝ զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտների և զբոսաշրջային ծառայություններ մատուցողների փոխգործակցության՝ նման տարատեսակ եղանակները և պարտավորության խախտման համար պատասխանատվության սուբյեկտի հարցում առկա ոչ միատեսակ, հաճախ նաև հակասական պրակտիկան զբոսաշրջային ծառայությունների համար պատասխանատվության միասնական և իմպերատիվ կանոնների բացակայության հետևանք է, ինչը դժվար է արդարացված համարել: Ուստի, գտնում ենք, որ պատասխանատվության հատակ մեխանիզմ նախատեսելը զբոսաշրջության զարգացման ժամանակակից պայմաններում անհերքելի անհրաժեշտություն է: Ավելին, կարծում ենք՝ իմպերատիվ նորմերով պատասխանատվության հատակ մեխանիզմ նախատեսելը թույլ կտա զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտների և զբոսաշրջային ծառայությունների մատուցողների պայմանագրային հարաբերությունները հետայսու կառուցել դրան համապատասխան՝ ապահովելով զբոսաշրջային ծառայությունների համար պատասխանատվության միասնական և կայուն պրակտիկա:

Ամփոփելով կատարված ուսումնասիրությունները՝ կարծում ենք, որ, հիմք ընդունելով զբոսաշրջային օպերատորի կողմից զբոսաշրջային փաթեթ ձևավորելու (անկախ նրանից՝ ձևավորումն իրականացվում է իր կոնտրագենտների, թե սպառողի նախընտրած զբոսաշրջային ծառայություններ մատուցողների կողմից առաջարկվող ծառայությունների համակցմամբ) և դրա շրջանակներում անձամբ կամ զբոսաշրջային գործակալի միջոցով կամ նրա հետ համատեղ սպառողի ճանապարհորդությունը կազմակերպելու պարտականություն ստանձնելու հանգամանքները, օրենսդրորեն անհրաժեշտ է ամրագրել այդ փաթեթներում ներառված զբոսաշրջային ծառայությունների համար զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտների պատասխանատվությունը՝ բացառությամբ այն զբոսաշրջային ծառայությունների, որոնց համար, դրանց առանձնահատկություններից ելնելով, օրենքով նախատեսված է ծառայությունն անմիջականորեն մատուցողի պատասխանատվությունը⁴¹:

Ըստ մեզ՝ պատասխանատվության նման մեխանիզմը ոչ միայն կապահովի սպառողների իրավունքների առավել արդյունավետ պաշտպանություն, այլև այն

⁴⁰ Sté u Landini S., նշված աշխատ., էջ 65:

⁴¹ Մասնավորապես՝ պատասխանատվության սուբյեկտի հարցում նման առանձնահատկություն նախատեսված է փոխադրման պարտավորության համար, որի խախտման համար պատասխանատվության սուբյեկտը թե՛ << քաղաքացիական օրենսդրությամբ, թե՛ << իրավական համակարգի մաս կազմող կոնվենցիաների համաձայն՝ հենց փոխադրողն է:

առավելագույնս համապատասխանում է կողմերի պայմանագրային հարաբերությունների էությանը. չէ՞ որ սպառողի ճանապարհորդությունը ոչ թե ինքնուրույն, այլ զբոսաշրջային շուկայի պրոֆեսիոնալ մասնակիցների միջոցով կազմակերպելը և այդ նպատակով վերջիններիս հետ պայմանագիր կնքելն ինքնանպատակ չէ. դա սպառողի մոտ ձևավորում է ճանապարհորդությունը կազմակերպելու, այդ թվում՝ դրա ընթացքում մատուցվող ծառայությունների հետ կապված ցանկացած թերության դեպքում զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտ(ներ)ի կողմից օպերատիվ արձագանքելու, համարժեք միջոցներ ձեռնարկելու, իսկ համապատասխան դեպքերում պատասխանատվություն կրելու իրավաչափ ակնկալիք:

Չբոսաշրջային օպերատորների կողմից զբոսաշրջային ծառայությունների կենտրոնացված համակարգումը երաշխավորում է առավել մեծ արդյունք, այդ թվում՝ ճանապարհորդության ընթացքում հնարավոր սխալների և զբոսաշրջային ծառայությունների մատուցողների կողմից սպառողին մատուցվող ծառայությունների ոչ ճիշտ համակարգումը բացառելու միջոցով: Այլ կերպ ասած՝ զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտների գործունեությունն առավել արդյունավետ կերպով է լուծում ճանապարհորդության ընթացքում զբոսաշրջային ծառայությունների մատուցման գործընթացի համակարգումը՝ ի տարբերություն այն դեպքերի, երբ սպառողն ինքն է ստիպված լինում համակարգել զբոսաշրջային արդյունքի բոլոր բաղադրիչների մատուցումը՝ մի շարք պայմանագրեր կնքելու միջոցով⁴²:

Նույն տրամաբանությամբ պատասխանատվության այս մոդելը, ըստ մեզ, պետք է կիրառվի նաև տուրերի, այսինքն՝ ընդհանուր գնով առաջարկվող կամ «իրացվող» գիշերակաց չընդգրկող և 24 ժամը չզերազանցող տևողությամբ զբոսաշրջային ծառայությունների համալիրների դեպքում:

Եզրակացություն

Թեև բոլորովին վերջերս՝ 2023 թ. ընդունված «Չբոսաշրջության մասին» օրենքով փորձ է արվել հայրենական օրենսդրական կարգավորումները մոտարկելու ԵՄ դիրեկտիվի կարգավորումներին, սակայն նշված օրենքի կարգավորման առարկայից անհասկանալի կերպով դուրս է մնացել զբոսաշրջային ծառայությունների համար պատասխանատվության հարցը: Մինչդեռ, օրենսդրությունը զբոսաշրջիկների ճանապարհորդությունը կազմակերպելու պարտավորության շրջանակներում զբոսաշրջային փաթեթներում ներառված զբոսաշրջային ծառայությունների մատուցման համար պատասխանատվության հստակ մեխանիզմ նախատեսելը զբոսաշրջության ոլորտը կանոնակարգող միջազգային իրավական փաստաթղթերի, ինչպես նաև արդի զբոսաշրջային պրակտիկայի անհերքելի պահանջներից է:

⁴² St'u Aleix Calveras, What do tour operators do? Internet and the economics of the intermediation in the tourism industry, Universitat de les Illes Balears, 2006, էջ 7:

Միջազգային պրակտիկայում այդ ծառայությունների համար պատասխանատվության սուբյեկտի հարցում գոյություն ունի երկու հիմնական մոդել: Այսպես կոչված «եվրոպական» մոդելը ենթադրում է, որ զբոսաշրջային փաթեթներում ներառված զբոսաշրջային ծառայությունների համար պատասխանատվության սուբյեկտը զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտներն են՝ անկախ նրանից, թե ում կողմից են մատուցվում այդ ծառայությունները: Երկրորդ՝ «ամերիկյան» մոդելը ենթադրում է յուրաքանչյուր զբոսաշրջային ծառայության համար դա մատուցողի պատասխանատվությունը:

ՀՀ դատական պրակտիկայի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ օրենսդրական կարգավորումների իսպառ բացակայության պայմաններում զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտները և զբոսաշրջային ծառայությունները մատուցողները համագործակցում են քաղաքացիաիրավական տարբեր պայմանագրերի հիման վրա՝ որպես սպառողին մատուցվող ծառայությունների համար պատասխանատվության սուբյեկտ մի դեպքում նախատեսելով նրանցից մեկին, մյուս դեպքում՝ մյուսին: Ավելին, գործնականում լայն տարածում ունի նաև սպառողի ընտրությամբ այնպիսի զբոսաշրջային ծառայությունների համակցմամբ զբոսաշրջային փաթեթներ ձևավորելը, որոնք մատուցողների հետ զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտները պայմանագրային հարաբերությունների մեջ առհասարակ չեն գտնվում:

Զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտների և զբոսաշրջային ծառայություններ մատուցողների համագործակցության՝ նման տարատեսակ եղանակների պայմաններում պատասխանատվության սուբյեկտի հարցում առկա հակասական պրակտիկան բացառելու նպատակով անհրաժեշտ է օրենսդրորեն ամրագրել զբոսաշրջային փաթեթում ընդգրկված ծառայությունների համար պատասխանատվության հստակ մոդել, ինչը թույլ կտա զբոսաշրջության ոլորտում պայմանագրային հարաբերությունները հետայսու ձևակերպել այդ մոդելը հիմք ընդունելով:

Հաշվի առնելով զբոսաշրջային օպերատորի կողմից զբոսաշրջային փաթեթ ձևավորելու, ինչպես նաև զբոսաշրջային ծառայությունների մատուցման ողջ գործընթացը համակարգելու՝ զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտների պարտականությունը՝ որպես զբոսաշրջային փաթեթում ներառված զբոսաշրջային ծառայությունների համար պատասխանատվության պատշաճ սուբյեկտ՝ անհրաժեշտ է ամրագրել զբոսաշրջային գործունեության սուբյեկտներին, բացառությամբ առանձին զբոսաշրջային ծառայությունների համար պատասխանատվության դեպքի:

Գրականության ցանկ (reference list, список литературы)

1. Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական օրենսգիրք, ՀՕ-239, ընդունվել է 05.05.1998 թ., ուժի մեջ է մտել 01.01.1999 թ., ՀՀՊՏ 1998.08.10/17(50):
The Civil Code of the Republic of Armenia, LA-239 (adopted on 05.05.1998, entered into force on 01.01.1999, Official Gazette of the Republic of Armenia 1998.08.10/17(50).
2. «Զբոսաշրջության մասին» ՀՀ օրենք, ՀՕ-4-Ն, ընդունվել է 22.12.2023 թ., ուժի մեջ է մտնելու՝ 01.09.2024 թ., սկզբնաղբյուրը՝ միասնական կայք 2024.01.9-2024.01.21:
“Law on tourism” of RA, adopted on 22.12.2023, will come into force on 01.09.2024.
3. «Սպառողների իրավունքների պաշտպանության մասին» ՀՀ օրենք, ՀՕ-197, ընդունվել է 26.06.2001 թ., ուժի մեջ մտել՝ 01.01.2002 թ., ՀՀՊՏ 2001.08.02/25(157):
Law of the Republic of Armenia “On Protection of Consumer Rights”, adopted on 26.06.2001, entered into force on 01.01.2002, Official Gazette of the Republic of Armenia 2001.08.02/25(157):
4. Comprehensive and enhanced partnership agreement between the European Union and the European atomic energy community and their member states, of the one part, and the Republic of Armenia, of the other part, signed on 24.12.2017, ratified by the National Assembly of RA on 18.04.2018).
5. Code of practice on the relations between hoteliers and travel agencies of 03/07/1991, <https://www.wko.at/oe/tourismus-freizeitwirtschaft/reisebueros/kooperationsabkommen-engl.-ihra-uftaa-code-of-practice.pdf>
6. Directive (EU) 2015/2302 of the European Parliament and of the Council of 25 November 2015 “On package travel and linked travel arrangements”, amending Regulation (EC) No 2006/2004 and Directive 2011/83/EU of the European Parliament and of the Council and repealing Council Directive 90/314/EEC.
7. “International hotel rules” of 02/11/1981.
8. Федеральный закон РФ “Об основах туристской деятельности в Российской Федерации” от 24.11.1996.
Federal law of the Russian Federation of 24.11.1996 “About basis of tourism activity in Russian Federation”.
9. Aleix Calveras, What do tour operators do? Internet and the economics of the intermediation in the turism industry, Universitat de les Illes Balears, 2006.
10. Anolik A., Travel law, 1999, American Bar association,
<https://www.jstor.org/stable/23783270?readnow=1&refreqid=excelsior%3Aac34d>

7cb37de8965c802acdb5f3ced05&seq=2#page_scan_tab_contents.

11. C. Torres, J. Melgosa Arcos, L. Jegouzo and others, Collective commentary about new Package travel directive, “ESHTE” pub. house, 2020;
<https://intranet.eshte.pt/collectivecommentary>.
12. Atherton T., Unlimited liability for air passengers: The position of carriers, passengers, travel agents and tour operators under the IATA passenger liability scheme//Journal of air law and commerce, Volume 63, Issue 2, 1997.
13. Frank Alleweldt, Klaus Tonner, Marc McDonald, Study on safety and liability issues relating to package travel, 2008.
14. H. Saliko, E. Bezatliu, Third parties’ rights in a contract and the effect of the contract// Global journal of politics and law research, Vol.6, No.3, pp.19-25, May 2018.
15. Landini S., Travel and tourism contracts, Design of Sustainable Tourism System, “Antezza”, 2013.
16. Батищев Е.А., Ответственность субъектов туристской деятельности//Пробелы в российском законодательстве, N 2, 2012.
Batishev E.A., Liability of subjects of tourist activity//Gaps in russian legislation, N 2, 2012.
17. Бибикина Е., Договор в пользу третьего лица в российском и европейском частном праве: сравнительно-правовой обзор//Вестник экономического правосудия Российской Федерации N 12/2017.
Bibikova E., Contract for the benefit of third persons in Russian and European private law: comparative legal review// Herald of economic justice of the Russian Federation N 12/2017.
18. Брагинский М., Витрянский В., Договорное право, Общие положения, Книга первая, издание 3-е, М., изд. Статут, 2001.
Braginski M., Vitryanski V., “Contract Law, General Provisions”, Book One, 3rd edition, M., “Statute“ pub. house, 2001.
19. Вольвач Я., Гражданско-правовые способы защиты прав и интересов туриста по туристскому договору//Туризм: Право и экономика, 2005, N 5.
Volvach Ya., Civil legal means of protection of rights and interests of tourists under a tourism contract// Tourism: Law and Economics, 2005, N 5.
20. Гражданское право в 2 т-х, под ред. Б. Гонгало, Том 2, 2-е изд., М., Статут 2017
Civil law in 2 chapters, edited by Gongalo B., M., Statute, 2017.
21. Завьялова С., Проблемы гражданско-правового регулирования туристской деятельности в Российской Федерации, Монография, М., Проспект, 2016.
Zavyalova S., Issues on civil legal regulation of tourist activity in Russian Federation, Monograph, M., Prospekt, 2016.

22. Кусков А., Сирик Н., Правовое регулирование туристской деятельности, Учебное пособие, М., Кнорус, 2018.
Kuskov A., Sirik N., Legal regulation of tourist activity, Study guide, M., Snorus, 2018.
23. Отческий И., “Защита прав потребителей в обязательствах по возмездному оказанию туристических услуг, Монография, М., изд. “Юстицинформ”, 2017.
Otcheskiy I., “Protection of consumer rights in obligations for the provision of tourist services”, Monography, M., “Justitsinform” pub. house, 2017.
24. Правовое обеспечение туризма, под ред. Е. Писаревского, Москва, 2014
Legal provision of tourism, edited bt Pisarevsky E., Moscow 2014.
25. Чурилов А., Договор в пользу третьего лица: Вопросы доктрины// Актуальные проблемы экономики и права, 2016, N 4.
Churilov A., Contract for the benefit of third persons: Doctrinal issues// Corrent problems of economics and law.
26. Երևան քաղաքի ընդհանուր իրավասության դատարանի՝ 06.12.2018 թ. թիվ ԵԴ/18918/02/18 քաղաքացիական գործով վճիռը:
Court of General Jurisdiction of Yerevan City: 06.12.2018 the judgment in the civil case No. ED/18918/02/18
27. Երևան քաղաքի ընդհանուր իրավասության դատարանի 25.10.2019 թ. թիվ ԵԴ/8212/02/19 գործով վճիռը:
Court of General Jurisdiction of Yerevan City: 25.10.2019 the judgment in case No. ED/8212/02/19
28. ՀՀ Արարատի և Վայոց Ձորի մարզերի ընդհանուր իրավասության դատարանի 04.07.2018 թ. թիվ ԱՎԴ/0055/02/18 քաղաքացիական գործով վճիռը:
Court of General Jurisdiction of Ararat and Vayots Dzor regions of RA: 07.04.2018 the judgment in the civil case No. AVD/0055/02/18.
29. ՀՀ Արմավիրի մարզի ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի 03.09.2019 թ. թիվ ԱԲԴ/0299/02/19 քաղաքացիական գործով վճիռը:
Court of first instance of general jurisdiction of Armavir region of RA: 03.09.2019 the judgment in the civil case No. ARD/0299/02/19.
30. ՀՀ Կոտայքի մարզի ընդհանուր իրավասության դատարանի 02.08.2019 թ. թիվ ԿԴ3/0162/02/19 քաղաքացիական գործով վճիռը:
Court of General Jurisdiction of Kotayk Marz, RA: 02.08.2019 the judgment in the civil case No. KD3/0162/02/19.
31. Judgment of the Court of Justice of European Union, 30 April 2002, Case C-400/00, <https://curia.europa.eu/juris/showPdf.jsf?text=&docid=47312&pageIndex=0&doclang=en&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=568521>

Eva Saghoyan

*Adviser to the Prosecutor General of the Republic of Armenia,
Ph.D. student at Civil Law Chair, Faculty of Law, Yerevan State University*

SUBJECT OF CIVIL LIABILITY FOR TOURIST SERVICES CONTAINING PACKAGE TOUR¹

Abstract

The article is devoted to the issue of determining the appropriate subject of civil liability for the provision of tourist services included in package tours.

The article aims to propose a preferable model of the subject of liability based on the analysis of the main models of the subject of responsibility for tourism services existing in world practice, as well as the peculiarities of contractual relations between subjects of tourism activities and suppliers of tourism services that arise regarding the formation of package tours.

In order to eliminate the existing contradictory practice regarding the subject of liability in the conditions of various modes of interaction between subjects of tourism activities and suppliers of tourism services, the article proposes to stipulate a clear model of liability for services included in package tours, which will henceforth allow forming contractual relations in the field of tourism on the basis of this model.

In particular, taking into account the fact that the tour operator forms package tours and, within the framework of the latter, separately and/or together with the travel agent, organizes the travel of the consumer, it is suggested to determine mechanism of liability of the subjects of tourism activities for the provision of these services, as more effective and most consistent with the essence of the contractual relations of suppliers and subjects of tourism activities, except from those tourism services, for which the law provides for the liability of the service provider.

Keywords: subject of tourism activity; travel service provider; proper subject of liability; agreement in favor of a third party; EU Directive, travel package; consumer; formation of a tourist package.

---

¹ The article was presented on 13.05.2024 and was reviewed on 20.05.2024.

Ева Сагоян

*Советник Генерального прокурора Республики Армения,
аспирант кафедры гражданского права юридического факультета
Ереванского государственного университета*

СУБЪЕКТ ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА ТУРИСТИЧЕСКИЕ УСЛУГИ, СОСТАВЛЯЮЩИЕ ТУРИСТИЧЕСКИЙ ПАКЕТ¹

Абстракт

Статья посвящена вопросу определения надлежащего субъекта гражданско-правовой ответственности за оказание туристических услуг, включенных в состав туристических пакетов в рамках обязанностей по организации поездок потребителей.

Статья имеет цель предложить предпочтительную модель субъекта ответственности на основе анализа существующих в мировой практике основных моделей субъекта ответственности за туристические услуги, а также особенностей, договорных отношений субъектов туристской деятельности и поставщиков туристических услуг, возникающих для формирования туристических пакетов.

В целях исключения существующей противоречивой практики относительно субъекта ответственности в условиях различных режимов взаимодействия субъектов туристической деятельности и поставщиков туристических услуг, в статье предлагается законодательно закрепить четкую модель ответственности за оказание туристических услуг, что позволит впредь формировать договорные отношения в сфере туризма на основе этой модели.

В частности, с учетом того, что туроператор формирует туристические пакеты, и, в рамках последних, отдельно и/или вместе с турагентом, организует путешествие потребителя, то за оказание данных услуг предлагается предусмотреть ответственность субъектов туристической деятельности, как более эффективный и наиболее соответствующий сути договорных отношений поставщиков и субъектов туристической деятельности механизм, за исключением тех туристических услуг, за которые законом предусмотрена ответственность поставщика услуг.

Ключевые слова: субъект туристической деятельности; поставщик туристических услуг; надлежащий субъект ответственности; договор в пользу третьего лица; Директива ЕС, туристический пакет; потребитель; формирование туристического пакета.

---

¹ Статья была представлена 13.05.2024 и прошла рецензирование 20.05.2024.